

DOI: 10.5604/01.3001.0015.9050

Magdalena Czyżewska

Collegium Witelona Uczelnia Państwowa
Wydział Nauk Społecznych i Humanistycznych
Studentka II roku na kierunku Prawo
e-mail: magdalena.czyzewska@studenci.collegiumwitelona.pl

Przeciwdziałanie przemocy w rodzinie, założenia i skuteczność systemu

STRESZCZENIE

Celem pracy jest analiza i ocena systemu służącego ochronie praw ofiar przemocy w rodzinie oraz przeciwdziałaniu przemocy, a także skonfrontowanie założeń prawnych z praktyką ich stosowania. Wskazane zostały różne możliwości, jakie są wykorzystywane w celu przeciwdziałania przemocy, zarówno bezpośrednie, jak i pośrednie. A także trudności, jakie widoczne są w podjętych działaniach, które źródło swe mają w złożoności zjawiska, jakim jest przemoc w rodzinie. Przegląd statystyk policyjnych ukazuje, jak zmienia się skala tego zjawiska na tle zmieniającego się systemu.

Słowa kluczowe: przemoc w rodzinie, przemoc domowa, przeciwdziałanie przemocy w rodzinie, profilaktyka, edukacja, Niebieska Karta.

Wprowadzenie

Przemoc w rodzinie jest zjawiskiem złożonym, powszechnym, obecnym w różnych środowiskach i społeczeństwach. Dotyka rodziny o zróżnicowanym statusie społecznym i materialnym, ludzi w różnym wieku, różnej płci. Zjawisko to jest szczególnie delikatnym problemem, ponieważ sprawcą tego rodzaju przemocy jest osoba najbliższa, co sprawia, że wywołane u ofiar skutki są niezwykle dotkliwe, często trwające wiele lat lub nawet całe życie. Rodzina powinna być oazą spokoju, bezpieczeństwa, wzajemnego szacunku i miłości, tymczasem staje się źródłem codziennego cierpienia. Dlatego tak ważne jest przeciwdziałanie przemocy w rodzinie.

Problem przemocy w rodzinie został dostrzeżony przez ustawodawcę, zarówno krajowego, jak i międzynarodowego. Istnieje szereg regulacji mających na celu ochronę ofiar oraz przeciwdziałanie powstawaniu zjawiska. System przeciwdziałania przemocy w rodzinie jest stale monitorowany i doskonalony, jednak skala tego zjawiska jest w dalszym ciągu ogromna.

Istota zjawiska przemocy w rodzinie

Punktem wyjścia dla zrozumienia istoty przemocy w rodzinie jest definicja pojęcia przemocy. Jest to zjawisko powszechne, znane każdemu, widoczne w telewizji, prasie, mediach społecznościowych, jednak zbyt często jest utożsamiane jedynie z przemocą fizyczną, fizycznym atakiem związanym z zamiarem zadawania bólu¹, czyli np. biciem czy kopaniem.

Definicja słownikowa określa przemoc jako „przewagę wykorzystywaną w celu narzucenia komuś swojej woli, wymuszenia czegoś na kimś”; też: „narzucona komuś bezprawnie władza” przemocą oznacza „używanie siły fizycznej, postępowanie wbrew czyjejś woli”². Jest to jednak zbyt wąska definicja, nie oddająca istoty problemu, który jest dużo bardziej złożonym zjawiskiem, dlatego konieczne jest przedstawienie spojrzenia przedstawicieli literatury przedmiotu.

Anna Sitarska wiąże pojęcie przemocy z agresją, podając, że „przemoc jest definiowana przez psychologów jako intencjonalna agresja, naruszająca dobra i prawa innej osoby, powodująca szkody fizyczne i psychiczne, która opiera się na przewadze sprawcy nad ofiarą”³. Oba pojęcia są używane zamiennie, co wynika z ich podobieństwa, nie można jednak zapominać, że są one jedynie bliskoźnaczne, nie identyczne. Jadwiga Mazur zwraca uwagę na różnice między przemocą a agresją, przede wszystkim w celach działań, wskazując jako jeden z głównych celów agresji zadanie cierpienia ofierze, natomiast w przypadku przemocy zadanie cierpienia jest zazwyczaj tylko środkiem do osiągnięcia innego celu⁴.

Eleonora Zielińska natomiast opisuje pojęcie przemocy w wąskim i szerokim ujęciu. Przemoc w aspekcie kryminologicznym, w ujęciu wąskim, oznacza „rzeczywiste użycie siły fizycznej wobec człowieka, lub groźbę jej użycia, jeśli zamiar sprawcy obejmuje spowodowanie szkód fizycznych w postaci śmierci lub uszkodzenia ciała, bez względu na to, czy działanie sprawcy stanowiło cel sam w sobie, czy też miało charakter instrumentalny”. Przemocą w szerszym ujęciu autorka nazywa działania wywierające skutki nie tylko w sferze fizycznej, ale także lub nawet wyłącznie w psychice ofiary. Najszersze prezentowane ujęcie jako przemoc traktuje każdy bezprawny zamach na jakiegokolwiek dobro jednostki chronione prawnie⁵.

Według Ireny Pospiszyl przemoc to „wszelkie nieprzypadkowe akty godzące w osobistą wolność jednostki lub przyczyniające się do fizycznej, a także psychicznej szkody osoby, wykraczające poza społeczne zasady wzajemnych relacji”. Definicja autorki uwzględnia skutki zachowania, społecznie akceptowalne i nieakceptowalne wzorce zachowań, a także intencjonalność działania sprawcy, nie zagłębiając się jednocześnie w trudny do ustalenia stopień nieprzyjaznych motywacji działania na szkodę ofiary⁶.

Normatywną definicję przemocy w rodzinie podaje Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie. Według ustawy tej jako przemoc w rodzinie należy rozumieć „jednorazowe albo powtarzające się umyślne działanie lub zaniechanie naruszające

¹ A. Lipowska-Teutsch, *Wychować, wyleczyć, wyzwolić*, Warszawa 1998, s. 17.

² <https://sjp.pwn.pl/slowniki/przemoc.html/>, dostęp: 29.05.2022 r.

³ A. Sitarska, *Przemoc w rodzinie a mediacja* [w:] *Prokuratura i Prawo*, T. 1, Warszawa 2006, s. 58.

⁴ J. Mazur, *Przemoc w rodzinie. Teoria i rzeczywistość*, Warszawa 2002, s. 1–15.

⁵ E. Zielińska, *Przemoc ze względu na płęć jako problem społeczny i przestępstwo* [w:] Ł. Jurasz-Dudzik, *Człowiek i agresja. Głosy o nienawiści i przemocy. Ujęcie interdyscyplinarne*. Warszawa 2002, s. 81–83.

⁶ I. Pospiszyl, *Przemoc w rodzinie*, Warszawa 1994, s. 14.

prawa lub dobra osobiste” członków rodziny, „w szczególności narażające te osoby na niebezpieczeństwo utraty życia, zdrowia, naruszające ich godność, nietykalność cielesną, wolność, w tym seksualną, powodujące szkody na ich zdrowiu fizycznym lub psychicznym, a także wywołujące cierpienia i krzywdy moralne u osób dotkniętych przemocą”⁷.

Wspólnym elementem wszystkich definicji, zarówno naukowych, jak i normatywnych jest nieprzypadkowość zjawiska. Przemocą można nazwać jedynie działania celowe, zamierzone, umyślne, nie można natomiast nazywać nią zdarzeń nieświadomych czy przypadkowych.

Reasumując, przemoc jest to zamierzone działanie lub zaniechanie wykorzystujące przewagę fizyczną, psychiczną lub ekonomiczną, naruszające godność człowieka, jego podstawowe prawa i wolności, a także powodujące szkody fizyczne, psychiczne i materialne.

Mając na uwadze tak szerokie spojrzenie na zjawisko, można wyróżnić kilka form przemocy: fizyczną, psychiczną, seksualną i ekonomiczną, przy czym formy te mogą występować osobno, ale również łącznie⁸.

Przemoc fizyczna nie jest zjawiskiem jednorodnym i nie powinna kojarzyć się jedynie z obrażeniami ciała, jakich może doznać ofiara. Jadwiga Mazur zwraca uwagę na czynną i bierną postać tej formy przemocy. Wszelkie formy bicia, zadawanie ran ciętych i szarpanych, oparzenia, duszenie, szturchanie, ciągnięcie za włosy itp. są postacią czynną fizycznej formy przemocy. Postać bierna natomiast obejmuje nie tylko działania polegające np. na pozbawieniu lub ograniczeniu możliwości załatwiania potrzeb fizjologicznych, pozbawianie czy ograniczanie jedzenia, picia, snu, zamykanie w domu czy konkretnym pomieszczeniu, może przejawiać się różnymi zakazami i nakazami. Odmawianie pomocy, różnego rodzaju zaniedbania są również postacią bierną przemocy fizycznej polegającą na zaniechaniu sprawcy⁹.

Przemoc psychiczna, inaczej emocjonalna, polega na poniżaniu ofiary i jej upokarzaniu, pozbawianiu ofiary jej osobistej mocy, to izolowanie i narzucanie przez sprawcę jego własnych sądów, a także wszelkie przejawy zaniedbania psychicznego, czyli różnego rodzaju formy lekceważenia czy odrzucenia¹⁰, grożenie, wyzywanie, ciągłe bezpodstawne krytykowanie, a nawet skrajna nadopiekuńczość przejawiająca się nadmierną kontrolą. Zaniedbanie emocjonalne jest szczególnym rodzajem przemocy psychicznej. Jego przejawy mogą nie mieć wcale intencji krzywdzących. Mogą one wynikać z sytuacji losowych, być podyktowane warunkami życia czy być konsekwencją niewiedzy lub braku umiejętności wczucia się w położenie drugiej osoby¹¹. W takich wypadkach, w świetle powyższych rozważań, nie można mówić o przemocy w rodzinie, brakuje bowiem umyślności sprawcy.

Przemoc seksualna jest definiowana jako „każde zachowanie mające na celu zmuszenie ofiary do podjęcia niechcianych zachowań o charakterze seksualnym lub zdeprecjonowanie jej seksualności”¹². Ta forma przemocy jest ściśle związana z wyżej opisanymi. Sprawca, wykorzystując przemoc fizyczną lub emocjonalną, stosuje przemoc seksualną,¹³ przy czym

⁷ Dz. U. 2005, nr 180 poz. 1493 z późn. zm.

⁸ R.J. Ackerman, S.E. Pickering, *Zanim będzie za późno. Przemoc i kontrola w rodzinie*, Gdańsk 2002, s. 19.

⁹ J. Mazur, op. cit., s. 41–47.

¹⁰ Ibidem, s. 40.

¹¹ A. Lipowska-Teutsch, op. cit., s. 51–53.

¹² L. Tomaszewska, *Przemoc wobec kobiet w rodzinie*, Warszawa 2007, s. 25.

¹³ J. Mazur, op. cit., s. 50–51.

jest to nie tylko gwałt, wymuszanie współżycia seksualnego, ale także jedynie atak werbalny w postaci uwłaczających obelg, wyśmiewania¹⁴.

Przemocą ekonomiczną nazywane jest „każde zachowanie, którego celem jest ekonomiczne uzależnienie ofiary od sprawcy.” Może to być np. zakazywanie podjęcia pracy zarobkowej czy zmuszanie do porzucania pracy, zabieranie zarobków, brak dostępu do rodzinnych finansów, kontrolowanie wydatków, zmuszanie do podjęcia zobowiązań finansowych¹⁵. Co warto podkreślić, przemoc w rodzinie jest przestępstwem kojarzonym przede wszystkim z art. 207 Kodeksu karnego z dnia 6 czerwca 1997 r.¹⁶ jako przestępstwo znęcania nad rodziną, jednak przemoc w rodzinie może nosić znamiona takich przestępstw jak: zabójstwo (art. 148 k.k.), przerwanie ciąży bez zgody (art. 153 k.k.), spowodowanie ciężkiego uszczerbku na zdrowiu (art. 156 k.k.), spowodowanie średniego i lekkiego uszczerbku na zdrowiu (art. 157 k.k.), spowodowanie uszkodzenia ciała dziecka poczętego (art. 157a k.k.), udział w bójkę lub pobiciu (art. 158 k.k.), również z użyciem niebezpiecznego narzędzia (art. 159 k.k.), narażenie na niebezpieczeństwo (art. 160 k.k.), nieudzielenie pomocy (162 k.k.), pozbawienie wolności (art. 189 k.k.), groźba karalna (art. 190 k.k.), uporczywe nękanie (art. 190a k.k.), zmuszanie (art. 191 k.k.), utrwalanie nagiego wizerunku osoby bez jej zgody (art. 191a k.k.), zgwałcenie (art. 197 k.k.), seksualne wykorzystanie niepoczytalności i bezradności (art. 198 k.k.) oraz zależności (art. 199 k.k.), współżycie z małoletnim (art. 200 k.k.), zmuszanie do prostytucji (art. 203 k.k.), uchylanie się od alimentów (art. 209 k.k.), porzucenie (art. 210 k.k.), znieważenie (art. 216 k.k.), naruszenie nietykalności (art. 217 k.k.).

Zgodnie z podaną wyżej definicją ustawową przemoc w rodzinie będzie każdym opisanym wyżej działaniem skierowanym wobec osoby najbliższej w rozumieniu art. 115 § 11 Kodeksu karnego (małżonek, wstępny, zstępny, rodzeństwo, powinowaty w tej samej linii lub stopniu, osoba pozostająca w stosunku przysposobienia oraz jej małżonek, a także osoba pozostająca we wspólnym pożyciu), a także innej osoby wspólnie zamieszkującej lub gospodarującej. Specyfika przemocy wobec takiej osoby stanowi istotny problem przeciwdziałania przemocy w rodzinie oraz udzielenia skutecznej pomocy jej ofiarom. Zdarzenia te mają miejsce w zaciszu domowym, najczęściej więc bez świadków, kamer monitoringu miejskiego, czasem bez wyraźnych śladów w postaci sińców czy złamań.

Przyczyn przemocy w rodzinie można szukać w wielu czynnikach, nie ma ona jednego źródła i może mieć zróżnicowane podstawy. Każda z przedstawionych form przemocy może mieć inne uwarunkowania tkwiące w charakterze i temperamencie sprawcy, jego przeżyciach z przeszłości, zaburzeniach psychicznych, przeżywanym stresach czy frustracji i nieumiejętności radzenia sobie z nimi, nadużywaniu alkoholu czy innych środków odurzających, biernej postawie ofiary, postawie społeczeństwa i władz publicznych, może mieć uwarunkowania historyczne, społeczne czy kulturowe¹⁷.

Złożoność zjawiska przemocy w rodzinie, jego istota, mnogość źródeł jego powstawania powodują trudności w skutecznym zwalczaniu przemocy domowej, którym to trudnościom musi przeciwstawiać się system przeciwdziałania przemocy w rodzinie.

¹⁴ A. Lipowska-Teutsch, op. cit., s. 13.

¹⁵ L. Tomaszewska, *Przemoc wobec...*, op. cit., s. 26.

¹⁶ Dz. U. 1997, nr 88 poz. 553 z późn. zm.

¹⁷ M. Pelowska, *Wybrane aspekty modus operandi sprawców przemocy w rodzinie* [w:] *Przemoc w rodzinie i szkole*, red. V. Kwiatkowska-Darul, Toruń 2001, s. 44–45.

System ochrony przed przemocą w rodzinie

Ochrona rodziny jest uregulowana w różnych aktach prawnych, począwszy od Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.¹⁸, która w art. 18 stanowi, że małżeństwo jako związek kobiety i mężczyzny, rodzina, macierzyństwo i rodzicielstwo znajdują się pod ochroną i opieką Rzeczypospolitej Polskiej. Udzielanie wsparcia w sytuacjach kryzysowych, a więc i w obliczu przemocy, jest jednym z kierunków tej ochrony. Problematyka ta jest unormowana, oprócz wspomnianych przepisów Kodeksu karnego, także w Ustawie z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej¹⁹, Ustawie z dnia 26 października 1982 r. o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi²⁰, przede wszystkim zaś w przytoczonej wcześniej Ustawie z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie, ale także regulacjach międzynarodowych oraz aktach wykonawczych.

W celu zwiększenia skuteczności przeciwdziałania przemocy w rodzinie ustawa o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie określa zadania w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie, zasady postępowania wobec osób dotkniętych przemocą w rodzinie oraz stosujących przemoc, nakłada na organy administracji rządowej i jednostki samorządu terytorialnego określone zadania. Wśród zadań tych znajduje się m.in. przyjęcie przez Radę Ministrów Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie. Do celów tego programu należą przede wszystkim zmniejszenie skali zjawiska przemocy w rodzinie, zintensyfikowanie działań profilaktycznych w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie, zwiększenie dostępności i skuteczności ochrony oraz wsparcia osób dotkniętych przemocą w rodzinie, zwiększenie skuteczności oddziaływań wobec osób stosujących przemoc w rodzinie, zwiększenie poziomu kompetencji przedstawicieli instytucji i podmiotów realizujących zadania z zakresu przeciwdziałania przemocy w rodzinie w celu podniesienia jakości i dostępności świadczonych usług²¹.

W myśl maksymy Hipokratesa – *Morbum evitare quam curare facilius est* (łac. lepiej zapobiegać niż leczyć) – duża część programu została poświęcona profilaktyce przemocy w rodzinie. Do zadań o tym charakterze należą m.in. poszerzanie wiedzy ogółu społeczeństwa, w tym zainteresowanych służb, na temat zjawiska przemocy w rodzinie, podniesienie poziomu wiedzy i świadomości społecznej w zakresie przyczyn i skutków przemocy w rodzinie, prowadzenie ogólnopolskich i lokalnych kampanii społecznych, które obalają stereotypy na temat przemocy w rodzinie usprawiedliwiające jej stosowanie, opisują mechanizmy przemocy w rodzinie oraz jednoznacznie wskazują na ich społeczną szkodliwość, promują metody wychowawcze bez użycia przemocy, a także informują o zakazie stosowania kar cielesnych wobec dzieci przez osoby wykonujące władzę rodzicielską oraz sprawujące opiekę lub pieczę²² (art. 96(1) Ustawy z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy²³), ograniczenie treści przemocowych w mediach, w tym promowanie w środkach masowego przekazu programów skierowanych do dzieci i młodzieży pozbawionych treści

¹⁸ Dz. U. 1997 nr 78 poz. 483 z późn. zm.

¹⁹ Dz. U. 2004, nr 64 poz. 593 z późn. zm.

²⁰ Dz. U. 1982, nr 35 poz. 230 z późn. zm.

²¹ *Krajowy Program Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie na rok 2022*, Warszawa 2021

²² Ibidem.

²³ Dz. U. 1964 nr 9 poz. 59 z późn. zm.

przemocowych czy ograniczenie treści przemocowych w Internecie i mediach społecznościowych, opracowywanie programów osłonowych oraz edukacyjnych i prowadzenie działań w zakresie zapobiegania przemocy w rodzinie, prowadzenie poradnictwa służącego wzmocnieniu metod opiekuńczych i wychowawczych, alternatywnych wobec stosowania przemocy, w szczególności przez działania edukacyjne²⁴.

Powyżej opisane cele wskazują na wszechstronność podjętych działań, rodzi się jednak pytanie, czy rzeczywiście mogą być one w pełni skuteczne. Na ile działania te docierają do ogółu społeczeństwa, na przykład – czy organizowanie konferencji dotyczących przeciwdziałania przemocy w rodzinie sprawi, że udział w nich wezmą osoby, których ten temat interesuje, które tego po prostu chcą, czy te, które powinny? Prowadzenie poradnictwa może pomóc ofiarom przemocy, gdy już doszło do jej aktów, czy jednak jest w stanie przeciwdziałać przemocy, zadziałać, nim dojdzie do niepożądanych zachowań czy wręcz tragedii? Rodzice, którzy poszukują informacji o metodach wychowawczych bez użycia przemocy, może chętnie skorzystają z organizowanych szkoleń, czy jednak dotrą one do osób przekonanych o słuszności swoich metod wychowawczych, metod, jakie być może wobec nich stosowali rodzice? Czy wreszcie wystąpienia właściwego ministra są w stanie rzeczywiście ograniczyć treści przemocowe dostępne na portalach społecznościowych – czy w ogóle w Internecie – a które docierają do dzieci i młodzieży?

Jak słusznie zauważono w powyższym programie: „niebagatelny wpływ na stosowanie przemocy w rodzinie ma dziedziczenie wzorca przemocy ze środowiska pochodzenia. Dzieci wychowujące się w rodzinach z problemem przemocy przyswajają sobie zachowania dorosłych, których są świadkami lub ofiarami. Uczą się, że sposobem rozwiązywania konfliktów jest przemoc”²⁵. Dlatego tak ważne są wszelkie podejmowane działania edukacyjne.

Istotną szansą w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie jest edukacja szkolna. Jak twierdzi Ministerstwo Edukacji i Nauki: „Zagadnienia dotyczące znaczenia rodziny, pełnienia określonych ról w rodzinie, wzajemnego szacunku i miłości, życia w zgodzie ze sobą i innymi, jak i prawa do godności oraz sposobów przeciwdziałania przemocy w rodzinie zostały uwzględnione na wszystkich etapach edukacyjnych odpowiednio do wieku, wrażliwości, doświadczeń i możliwości poznawczych uczniów”²⁶.

Podstawa programowa wychowania przedszkolnego zakłada m.in. wychowywanie dzieci tak, żeby lepiej orientowały się, co jest dobre, a co złe, oraz rozwijanie umiejętności społecznych dzieci. W edukacji wczesnoszkolnej również kładziony jest nacisk na takie wychowanie, aby dziecko odróżniało dobro od zła i było świadome przynależności społecznej. Wychowanie wczesnoszkolne powinno sprzyjać rozwojowi cech osobowości dziecka koniecznych do aktywnego i etycznego uczestnictwa w życiu społecznym, budowania prawidłowych relacji międzyludzkich. „Na II etapie edukacyjnym zagadnienia dotyczące domu, rodziny, życia rodzinnego, znaczenia rodziny oraz przykładów praw i obowiązków przysługujących poszczególnym członkom rodziny, ukazywania wartości rodziny w życiu osobistym człowieka oraz wzajemnego zrozumienia i akceptacji ujęte zostały w podstawie programowej, w szczególności wychowania do życia w rodzinie, wiedzy o społeczeństwie, etyki” oraz innych. Na III i IV etapie edukacyjnym kwestie dotyczące rodziny, miłości,

²⁴ *Krajowy Program Przeciwdziałania...*, op. cit.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ <https://www.gov.pl/web/edukacja-i-nauka/przeciwdzialanie-przemocy-w-rodzinie>, dostęp: 29.05.2022 r.

postaw obyczajowych, uniwersalnych wartości humanistycznych, normy współżycia, aspekty codziennych problemów życiowych i sposoby ich rozwiązywania, praw człowieka są zawarte w podstawie programowej języka polskiego, języka obcego nowożytnego, wiedzy o społeczeństwie. Przedmiotową problematykę zawiera ponadto podstawa programowa wychowania do życia w rodzinie, etyki, przedmiotu uzupełniającego historia i społeczeństwo²⁷.

Nazwa przedmiotu „Wychowanie do życia w rodzinie” sugeruje, że młody człowiek po zakończeniu jego nauczania powinien być przygotowany do założenia i prawidłowego funkcjonowania w rodzinie. W podstawie programowej przedmiotu dla szkół ponadpodstawowych znajduje się 6 obszarów tematycznych: rodzina, dojrzewanie, seksualność człowieka, życie jako fundamentalna wartość, płodność, postawy. Wśród wymagań szczegółowych zakłada się, że w wyniku edukacji ww. przedmiotu uczeń m.in. wyjaśnia, na czym polega dojrzałość do małżeństwa, opisuje fundamenty, na których powinno opierać się dobre małżeństwo, rozumie, na czym polega wierność, zaufanie i dialog w rodzinie; omawia relacje osobowe w rodzinie, wskazuje czynniki je osłabiające, wskazuje źródło konfliktów i określa ich przyczyny, zna sposoby rozwiązywania konfliktów, omawia prawa i obowiązki małżonków i rodziców, prawa dziecka oraz obowiązki państwa wobec rodziny, wie, na czym polega instytucjonalna pomoc rodzinie w sytuacji choroby, uzależnienia, ubóstwa, bezrobocia, zachowań ryzykownych, problemów pedagogicznych, psychologicznych czy prawnych, omawia problemy związane z przedmiotowym traktowaniem człowieka w dziedzinie seksualnej, wie, czym jest odpowiedzialne rodzicielstwo, ma szacunek dla ludzkiego życia od poczęcia do naturalnej śmierci, potrafi komunikować swoje uczucia i budować prawidłowe relacje w rodzinie i grupie społecznej, rozumie, na czym polega odpowiedzialność wszystkich członków za atmosferę panującą w rodzinie, radzi sobie w sytuacji konfliktu, presji grupy, stresu, zna zasady *savoir-vivre*’u w domu rodzinnym i różnych sytuacjach społecznych, rozumie zasady komunikacji werbalnej i niewerbalnej i jej znaczenie w relacjach interpersonalnych²⁸.

Ministerstwo Edukacji i Nauki słusznie zauważyło, że kształtowanie właściwych postaw, umiejętność komunikacji, budowania relacji i rozwiązywania konfliktów, a także szacunek dla drugiego człowieka ma istotne znaczenie dla przeciwdziałania przemocy w rodzinie, jednak realizacja lekcji Wychowania do życia w rodzinie czy Etyki wygląda bardzo różnie. Poniżej zaprezentowanych zostało kilka wypowiedzi uczniów różnych szkół, którzy zechcieli podzielić się swoimi doświadczeniami ze mną:

„A co to jest Wychowanie do życia w rodzinie? Chodzę na religię. Nie wiem, czy w szkole jest Etyka”. – Kacper, uczeń kl. 6 szkoły podstawowej.

„Teraz nie chodzę na WDŻ, wolę dłużej pospać. Wcześniej? Było coś o przyjaźni... Nie mamy lekcji Etyki”. – Alina, uczennica kl. 7 szkoły podstawowej.

„W liceum nie mam WDŻ, miałem w podstawówce, ale bardzo mało. Nie wiem, czy szkoła organizuje lekcje Etyki, ja chodzę na Religię. Na godzinie wychowawczej, jak jest czas, to rozmawiamy”. – Kamil, uczeń kl. 2 szkoły ponadpodstawowej.

„W technikum nie miałam ani przedmiotu WDŻ, ani tym bardziej takich tematów poruszanych”. – Victoria, uczennica kl. 4 szkoły ponadpodstawowej (absolwentka).

²⁷ Ibidem.

²⁸ Podstawa programowa kształcenia ogólnego z komentarzem. Szkoła ponadpodstawowa: liceum ogólnokształcące, technikum oraz branżowa szkoła I stopnia. Wychowanie do życia w rodzinie, MEiN

W szkole podstawowej, której jestem pracownikiem, również nie są prowadzone lekcje Etyki, uczniowie nieuczęszczający na Religię spędzają ten czas w świetlicy lub idą do domu.

Lekcje Wychowania do życia w rodzinie, podobnie jak Religia, nie są przedmiotem obowiązkowym i część uczniów zostaje wypisana z nich przez rodziców, którzy mają przecież prawo do wychowania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniem (art. 48 Konstytucji RP). Poza tym, zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Edukacji Narodowej z dnia 12 sierpnia 1999 r. w sprawie sposobu nauczania szkolnego oraz zakresu treści dotyczących wiedzy o życiu seksualnym człowieka, o zasadach świadomego i odpowiedzialnego rodzicielstwa, o wartości rodziny, życia w fazie prenatalnej oraz metodach i środkach świadomej prokreacji zawartych w podstawie programowej kształcenia ogólnego²⁹, w każdym roku szkolnym dla uczniów poszczególnych klas jest przeznaczonych na Wychowanie do życia w rodzinie po 14 godzin, w tym po 5 godzin z podziałem na grupy dziewcząt i chłopców, natomiast materiał do zrealizowania jest obszerny, podobnie jak innych przedmiotów. Brakuje czasu na ćwiczenie wszelkich umiejętności miękkich, postawy asertywnej (nie agresywnej), umiejętności rozwiązywania konfliktów, więc chociaż szkoła ma olbrzymie znaczenie w przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie, zwłaszcza wśród uczniów, którzy nie mogą właściwych postaw nauczyć się w domu, jej możliwości są jednak dość ograniczone.

Warto wspomnieć, że środki prawne wobec osób stosujących przemoc przewidziane w ustawie o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie, zgodnie z jej art. 4, mają na celu nie tylko zapobieganie ich kontaktowaniu się z osobami pokrzywdzonymi, ale także oddziaływanie korekcyjno-edukacyjne. Program korekcyjno-terapeutyczny Stowarzyszenia „Niebieska Linia” – dla osób stosujących przemoc w rodzinie – ma charakter programu terapeutycznego, w którym nie podejmuje się tradycyjnie rozumianych interwencji wobec sprawców przemocy w rodzinie (wezwanie policji, złożenie doniesienia do prokuratury itp.). Jest on nastawiony na udzielanie profesjonalnej pomocy psychologicznej tym osobom w związku ze stosowaniem przez nie przemocy, jak również w związku innymi problemami³⁰. To ważny aspekt, który może pomóc odbudować rodzinne relacje między ofiarą a sprawcą, chociaż dużo zależy tu od woli tego drugiego, od chęci zmian.

W zakresie zwiększenia skuteczności ochrony przed przemocą w rodzinie istotne znaczenie ma procedura „Niebieskiej Karty”. Procedura ta została uregulowana w art. 9d wspomnianej ustawy, zgodnie z którym podejmowanie interwencji w środowisku wobec rodziny dotkniętej przemocą odbywa się w oparciu o procedurę „Niebieskiej Karty” i nie wymaga zgody osoby dotkniętej przemocą w rodzinie. Procedura obejmuje ogół czynności podejmowanych i realizowanych przez przedstawicieli jednostek organizacyjnych pomocy społecznej, gminnych komisji rozwiązywania problemów alkoholowych, Policji, oświaty i ochrony zdrowia, w związku z uzasadnionym podejrzeniem zaistnienia przemocy w rodzinie. Wszczęcie procedury następuje przez wypełnienie formularza „Niebieska Karta” w przypadku powzięcia, w toku prowadzonych czynności służbowych lub zawodowych podejrzenia stosowania przemocy wobec członków rodziny lub w wyniku zgłoszenia dokonanego przez członka rodziny lub świadka przemocy w rodzinie. Szczegóły dotyczące „Niebieskiej Karty” uregulowane zostały w rozporządzeniu Rady Ministrów z dnia 13 września 2011 r. w sprawie procedury „Niebieskiej Karty” oraz wzorów

²⁹ Dz. U. 1999 nr 67 poz. 756 z późn. zm.

³⁰ <http://niebieskalinia.info/index.php/sprawcy-przemocy/30-chce-to-zmienic/49-sprawcy-przemocy-chce-to-zmienic-program-stowarzyszenie-niebieska-linia-zalozenia>, dostęp: 30.05.2022 r.

formularzy „Niebieska Karta”³¹, zgodnie z treścią § 7 tego rozporządzenia wypełniony formularz „Niebieskiej Karty – A” przekazywany jest do przewodniczącego zespołu interdyscyplinarnego celem nadania procedurze dalszego biegu i podjęcia dalszych czynności. Procedura „Niebieskiej Karty” jest obecnie podstawowym narzędziem wykorzystywanym w procesie obejmowania wsparciem ofiar przemocy w rodzinie, widać to chociażby po statystykach policyjnych, które od 2012 roku prowadzone są właśnie na podstawie tej procedury.

Przemoc w rodzinie w świetle danych statystycznych

Rozważając skuteczność różnych form przeciwdziałania przemocy w rodzinie, warto wziąć pod uwagę wspomniane wyżej statystyki oparte na procedurze „Niebieskiej Karty”. W tekście Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie na rok 2022, opierając się na badaniu przeprowadzonym w 2014 r. na zlecenie Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej, pn. „Badania porównawcze oraz diagnoza skali występowania przemocy w rodzinie wśród osób dorosłych i dzieci, z podziałem na poszczególne formy przemocy wraz z opisem charakterystyki ofiar przemocy i sprawców” oraz badaniu pn. „Ogólnopolska diagnoza infrastruktury wsparcia osób dotkniętych przemocą oraz ocena efektywności i skuteczności stosowanych form pomocy”, przeprowadzonym w 2017 r. na zlecenie Ministerstwa Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej, wysunięto wnioski o wzrostowej tendencji dotyczącej „poziomu zaufania osób dotkniętych przemocą do instytucji oferujących im wsparcie [...], co może być następstwem skuteczności procedury «Niebieskiej Karty» oraz wysokiego stopnia profesjonalizmu i różnorodności pomocy, jakimi cechują się instytucje udzielające wsparcia osobom dotkniętym przemocą”³², warto jednak nadmienić, że populacja badana w drugim przypadku to przedstawiciele kadry zarządzającej instytucji realizujących wsparcie na rzecz osób doznających przemocy, nie zaś ofiary przemocy.

Analiza danych statystycznych opartych na procedurze „Niebieskiej Karty” od 2012 roku wskazuje na tendencję wzrostową podjętych przez Policję interwencji. W 2012 roku zostało wypełnionych 51 292 formularzy karty, rok później już 61 047, w 2018 było ich 73 153, w roku 2019 – 74 313, jednak w latach 2020–2021 nastąpił spadek (kolejno 72 601 i 64 250)³³.

Powyższe dane statystyczne jednak niewiele mówią o skuteczności przeciwdziałania przemocy w rodzinie dzięki procedurze „Niebieskiej Karty”. Wzrost wypełnianych formularzy świadczyć może jedynie o tym, że coraz więcej osób szuka pomocy Policji (która ma obowiązek w określonych przypadkach założyć kartę) lub wręcz o wzroście nadużyć związanych z kartą (która może służyć jako narzędzie wykorzystywane przy rozwodach)³⁴, niekoniecznie zaś o wzroście samego zjawiska przemocy. Przeczy temu chociażby widoczny spadek liczby osób, co do których istnieje podejrzenie, że są dotknięte przemocą, kolejno:

³¹ Dz. U. Nr 209, poz. 1245.

³² *Krajowy Program Przeciwdziałania...*, s. 7

³³ <https://statystyka.policja.pl/st/wybrane-statystyki/przemoc-w-rodzinie/201373>, *Przemoc-w-rodzinie-dane-od-2012-roku.htm*, dostęp: 30.05.2022 r.

³⁴ <https://www.infor.pl/prawo/pomoc-spoeczna/przemoc-w-rodzinie/3044149,Niebieska-Karta-jak-sie-bronic-niesluszne-zalozenie-Niebieskiej-Karty.html>, dostęp: 30.05.2022 r.

105 332 w 2014 roku, 97 501 w 2015 roku, 91 789 w 2016 roku, 92 529 w 2017 roku, 88 133 w 2018 roku, 88 032 w 2019 roku, 85 575 w 2020 roku, 75 761 w 2021 roku. Może to sugerować zmniejszenie zjawiska przemocy w rodzinie, a zatem świadczyć o skuteczności systemu.

Jak jednak zauważono w Sprawozdaniu z realizacji procedury „Niebieska Karta” z 2020 roku, rok ten „był okresem szczególnie trudnym dla osób uwikłanych w przemoc w rodzinie z uwagi na wprowadzone obostrzenia. Jednak mimo obowiązującego na terenie kraju stanu epidemii, policjanci realizowali obowiązki [...] i przeprowadzali na ogólnych zasadach interwencji, również wobec osób objętych izolacją czy kwarantanną, celem skutecznej reakcji oraz zapewnienia bezpieczeństwa osobom dotkniętym przemocą w rodzinie”³⁵. Na problem zwracał również uwagę Rzecznik Praw Obywatelskich. Chociaż apelował on do Minister Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej oraz Komendanta Głównego Policji o zapewnienie prawidłowego funkcjonowania systemu wsparcia dla ofiar przemocy domowej, w praktyce mogło to być znacznie utrudnione. Poszukiwanie pomocy w warunkach izolacji domowej ze sprawcą przemocy jest dla ofiary czasem wręcz niemożliwe³⁶. Spadek wypełnianych przez funkcjonariuszy policji formularzy „Niebieskiej Karty” widoczny w latach 2020–2021 (podczas pandemii koronawirusa) może świadczyć właśnie o ograniczonych możliwościach szukania pomocy przez ofiary.

Co warto zauważyć, w ostatnich latach maleje liczba kobiet i małoletnich, wobec których istnieje podejrzenie, że są dotknięte przemocą, rośnie liczba mężczyzn, odwrotnie zaś, spada liczba mężczyzn, wobec których istnieje podejrzenie, że stosują przemoc, rośnie zaś liczba kobiet i małoletnich. Może to być wynikiem wzrostu świadomości co do różnych rodzajów przemocy, nie jedynie czynnej przemocy fizycznej, a także wzrostem wrażliwości organów zobowiązanych do przeciwdziałania przemocy w rodzinie również na krzywdę, jakiej w rodzinie doznają mężczyźni, w konsekwencji – większą chęcią szukania przez nich pomocy.

Wnioski końcowe

Problematyka złożonego zjawiska, jakim jest przemoc w rodzinie, została dostrzeżona przez ustawodawcę, czego wyrazem są liczne akty prawne służące przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie oraz pomocy jej ofiarom. Podstawowym aktem regulującym tę kwestię jest Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie oraz wydane na jej podstawie akty wykonawcze.

Podjęto liczne działania mające skutecznie przeciwdziałać przemocy w rodzinie, zmniejszać skalę zjawiska, oddziaływać na sprawców i pomagać ofiarom przemocy. W dalszym ciągu trwają prace nad udoskonaleniem systemu, nowelizacjami wspomnianej ustawy, wdrażaniem zaleceń międzynarodowych, np. Konwencji o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej. Nacisk kładziony jest nie tylko na pomoc osobom, które już stały się ofiarą przemocy, ale również na przeciwdziałanie zjawisku m.in. poprzez edukację społeczeństwa. Cały system jest monitorowany, na bieżąco powstają sprawozdania z wykonania poszczególnych jego części, np. z realizacji procedury „Niebieska Karta”.

Chociaż statystyki tworzone na jej podstawie wskazują na pewne korzystne zmiany, jakie

³⁵ *Informacja dotycząca realizacji przez Policję procedury „Niebieskie Karty” w 2020 r.*, s. 2

³⁶ <https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/osoby-doswiadczajace-przemocy-domowej-znalazly-sie-w-sytuacji-zagrozenia-zycia>, dostęp: 30.05.2022 r.

zachodzą w kwestii ochrony przed przemocą w rodzinie, nie można zapominać o tzw. szarej strefie, tj. grupie ofiar, które nie zgłaszają nikomu doświadczania przemocy i nie sposób jej zmierzyć. Szczególnie należy tu zwrócić uwagę na najbardziej bezbronne ofiary, czyli dzieci, które nie wiedzą, gdzie szukać pomocy, boją się komukolwiek powiedzieć o tym, że są krzywdzone przez osoby, które powinny je otaczać troską i miłością, być może ze względu na wiek nie wiedzą nawet, że to, co je spotyka, nie jest normalnością, lub nawet nie umiejają jeszcze mówić, chodzić.

Dlatego właśnie oprócz pomagania ofiarom przemocy bardzo ważne jest również prowadzenie akcji edukacyjnych, zwracanie uwagi na alternatywne metody wychowania zamiast argumentu siły, treningi umiejętności rodzicielskich, wychowanie do życia w rodzinie bez przemocy, uwrażliwianie społeczeństwa na problem przemocy w rodzinie. Jednocześnie bardzo ważne jest umożliwianie szukania pomocy również sprawcom przemocy, których zachowanie nie zawsze wynika ze złej woli, a to rodzi szanse na odbudowanie dobrych relacji w rodzinie dotkniętej przemocą.

Bibliografia

Ackerman R.J., Pickering S.E., *Zanim będzie za późno. Przemoc i kontrola w rodzinie*, Gdańsk 2002.

<https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/osoby-doswiadczajace-przemocy-domowej-znalazly-sie-w-sytuacji-zagrozenia-zycia>.

<https://www.infor.pl/prawo/pomoc-spoeczna/przemoc-w-rodzinie/3044149, Niebieska-Karta-jak-sie-bronic-niesluszne-zalozenie-Niebieskiej-Karty.html>.

<http://niebieskalinia.info/index.php/sprawcy-przemocy/30-chce-to-zmienic/49-sprawcy-przemocy-chce-to-zmienic-program-stowarzyszenie-niebieska-linia-zalozenia>.

<https://sjp.pwn.pl/slowniki/przemoc.html>.

<https://statystyka.policja.pl/st/wybrane-statystyki/przemoc-w-rodzinie/201373,Przemoc-w-rodzinie-dane-od-2012-roku.html>.

<https://www.gov.pl/web/edukacja-i-nauka/przeciwdzialanie-przemocy-w-rodzinie>.

Informacja dotycząca realizacji przez Policję procedury „Niebieskie Karty” w 2020 r.

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r (Dz. U. 1997 nr 78 poz. 483 z późn. zm.).

Krajowy Program Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie na rok 2022, Warszawa 2021.

Lipowska-Teutsch A., *Wychować, wyleczyć, wyzwolić*, Warszawa 1998.

Mazur J., *Przemoc w rodzinie. Teoria i rzeczywistość*, Warszawa 2002.

Pelowska M., *Wybrane aspekty modus operandi sprawców przemocy w rodzinie* [w:] *Przemoc w rodzinie i szkole*, red. V. Kwiatkowska-Darul, Toruń 2001.

Pospiszył I., *Przemoc w rodzinie*, Warszawa 1994.

Podstawa programowa kształcenia ogólnego z komentarzem. Szkoła ponadpodstawowa: liceum ogólnokształcące, technikum oraz branżowa szkoła I stopnia. Wychowanie do życia w rodzinie, MEiN.

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 12 sierpnia 1999 r. w sprawie spo-

- sobu nauczania szkolnego oraz zakresu treści dotyczących wiedzy o życiu seksualnym człowieka, o zasadach świadomego i odpowiedzialnego rodzicielstwa, o wartości rodziny, życia w fazie prenatalnej oraz metodach i środkach świadomej prokreacji zawartych w podstawie programowej kształcenia ogólnego. (Dz. U. 1999 nr 67 poz. 756 z późn. zm.).
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 13 września 2011 r. w sprawie procedury „Niebieskie Karty” oraz wzorów formularzy „Niebieska Karta” (Dz. U. Nr 209, poz. 1245).
- Sitarska A., *Przemoc w rodzinie a mediacja* [w:] *Prokuratura i Prawo*, T. 1, Warszawa 2006.
- Tomaszewska L., *Przemoc wobec kobiet w rodzinie*, Warszawa 2007, s. 25.
- Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz. U. 1964 nr 9 poz. 59 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi. (Dz. U. 1982, nr 35 poz. 230 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz. U. 1997, nr 88 poz. 553 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (Dz. U. 2004, nr 64 poz. 593 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (Dz. U. 2005, nr 180, poz. 1493 z późn. zm.).
- Zielińska E., *Przemoc ze względu na płeć jako problem społeczny i przestępstwo* [w:] Ł. Jurasz-Dudzik, *Człowiek i agresja. Głosy o nienawiści i przemocy. Ujęcie interdyscyplinarne*, Warszawa 2002.

SUMMARY

Magdalena Czyżewska

Counteracting domestic violence, assumptions and effectiveness of the system

The aim of this paper is to analyse and evaluate the system of protection and prevention of family violence, as well as to compare the legal assumptions with the practice of their application. The paper points out various possibilities of preventing violence, both direct and indirect, as well as the difficulties of taking actions, which are caused by the complexity of the phenomenon of family violence. The review of police statistics shows how the scale of this phenomenon is changing against the background of the changing system.

Key words: family violence, domestic violence, counteracting family violence, prevention, education, Blue Card Translated with www.DeepL.com/Translator (free version).

Data wpływu artykułu: 31.05.2022

Data akceptacji artykułu: 30.06.2022